

Az argumentum-struktúra átrendeződése a műveltető szerkezetekben

Mi történik az alapige ágensével?

Jelige: liliom

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	2
2. Elméleti háttér: A műveltetés	4
2.1 A műveltető szerkezet általános értelmezése	4
2.2 A faktitív típusú műveltetés	5
2.3 A műveltető szerkezet argumentum-struktúrája	5
3. Vizsgálati módszer.....	8
3.1 A kötéselv	9
3.2 Névmásiváltozó-kötés	10
4. A vizsgálat	12
4.1 Következtetések	18
5. Összefoglalás	21

1. Bevezetés

Kutatásomban arra a kérdésre keresem a választ, hogy az úgynevezett faktitív műveltető szerkezet elsősorban tárgyas alapigéjének ágense megmarad-e a patiensnél prominensebb argumentumnak, vagy szabad határozóvá lesz. A műveltetés során ugyanis a tárgyas ige argumentum-szerkezete átalakul: egy külső argumentummal bővül a vonzatkeret, amelyben az alapige alanya –vEl ragos bővítményként fejeződik ki (Komlósy 2000). Ebből kiindulva a vizsgálat tárgya annak felderítése, hogy ebben a módosult argumentum-struktúrában az alapige alanya marad-e kötelező vonzat (Horváth-Siloni 2011, Bartos 2011), vagy szabad határozóvá fokozódik le (Bene 2008).

A tanulmány során a műveltető szerkezet azon típusára összpontosítok, amely a 'valamilyen cselekvés megtételése valakivel' jelentéskeretben értelmezhető. Ez a jelentéstartalom a műveltető szerkezetet a faktitív műveltetés csoportjába sorolja, illetve az alapigét legtöbbször a -(t)At morfémával látja el (Komlósy 2000). Az argumentum-struktúra átalakulásával kapcsolatban az eddigi kutatások beszámolnak arról, hogy az alapige tárgya a műveltető szerkezetben is tárgyi funkciót tölt be – akkuzatívusz esetet kap –, míg az alapige nominatívusz esettel ellátott ágensi szerepű alanya eszközesetet kap (Komlósy 2000, Nemesi 2003). A fő kérdés az, hogy ez az eszközesetű elem a tárgynál is prominensebb vonzatnak (1a), vagy az argumentumoknál kevésbé prominens elemnek (1b) tekinthető-e.

- (1) Alap szerkezet: agens > patients
Műveltetés: a. tétető > agens > patients
 b. tétető > patients > (agensi) szabad határozó

Amennyiben az 1b megoldás beigazolódása látszik, feltételezhető, hogy az eredeti ágens kevésbé prominens pozíciót fog betölteni a műveltető szerkezetben. Továbbá, Larson (1988) elméletéből kiindulva, miszerint a szabad határozók alacsonyabb pozíciót foglalnak el, mint a kötelező argumentumok, az várható, hogy az alapige ágense olyan –vAl ragos szabad határozóvá alakul át, amely a passzív szerkezet alapigéjének alanyához hasonlóan elhagyható. Az eddigi szakirodalom ugyan megemlíti az ágens szabad határozóvá való lefokozódásának lehetőségét (Bene 2008), amelyet azzal a jelenséggel magyaráz, hogy az átalakulás során az alapige ágensének nem jut hely az új argumentum-szerkezetben, de nem ad tiszta magyarázatot a vonzatok hierarchiáját illetően. Ebből kiindulva igyekszem megállapítani az

argumentumok rangsorát a Kötélmélet (Chomsky 1981), elsősorban az A kötéselv (anafora-kötés), illetve a névmásiváltozó-kötés elméletének segítségével.

A dolgozat első részében a műveltetéssel kapcsolatos fontos tudnivalókat ismertetem, majd a kutatás középpontjában álló faktitív típusú műveltetésre térek rá. A következő fejezetben a faktitív műveltetés argumentum-szerkezetének átalakulását prezentálom az eddigi szakirodalom alapján (Komlósy 2000, Nemesi 2003, Bene 2008, Horváth-Siloni 2011, Bartos 2011). Ezt követően a vizsgálat módszeréül szolgáló Kötélméletet tekintem át az anaforás-, és névmási változó-kötést részletezve. Végül különböző tárgyas igéket vetek vizsgálat alá, és igyekszem leírni azon lehetőségeket, amelyek során az alany, illetve a tétető vagy eszközlő, az úgynevezett *causee*, szabad határozói mivolta bizonyítható.

2. Elméleti háttér: A műveltetés

Ebben a fejezetben elsősorban a műveltető szerkezet általános értelmezését igyekszem bemutatni, illetve a tanulmány vizsgálati fókuszában álló faktitív műveltetést ismertetni. Ezt követően a műveltető igék vonzatkerete fogja képezni a vizsgálat tárgyát, majd a fejezet utolsó szakaszában foglalom össze a műveltető szerkezet argumentum-szerkezetéről szóló jelenlegi álláspontokat.

2.1 A műveltető szerkezet általános értelmezése

A műveltetés értelmezése, mind formai sokféleségét tekintve, mind tartalmi sokszínűségét szem előtt tartva nem mutatkozik egyszerű feladatnak. Elsősorban érdemes a műveltetés külön tartalmi és külön formai besorolására, csoportosítására összpontosítani.

Komlósy (2000) munkáját követve formai szempontból a műveltetésnek három kifejezésmódja különíthető el: szintaktikai (analitikus), morfológiai (szintetikus), illetve lexikai (szuppletív). Az analitikus típus egyértelmű példájának tekinthető az angol műveltető szerkezet, amelyben önálló műveltető predikátummal fejeződik ki a műveltetés, de a magyar is szolgáltat példával, többek között a *ráveszi/hagyja* igék segítségével (2).

(2) a. Mari rávette Pétert, hogy énekeljen.

b. János hagyta a fiúkat, hogy összeverekedjenek.

A morfológiai műveltetés során egy műveltetésre szakosodott morfémmal olvad össze az ige, leggyakoribb esetben a *-(t)At* mint a magyar nyelv egyik legproduktívabb igeképzőinek egyike látja el ezt a feladatot (3).

(3) János megverette a fiúkat Péterrel.

A harmadik típusú, szinte minden nyelvben megtalálható lexikai műveltetést példázza az a jelenség, hogy az alapige mellé önálló műveltető igt rendel (4).

(4) meghal — megöl

A műveltetés tartalmi, azaz szemantikai szempontból, összetett eseménynek minősíthető: két részeseményből épül fel, amelyek közül egyik az alapesemény, a másik pedig azonos ennek az alapeseménynek az okozásával, előidézésével. Tartalmilag a műveltetés szintén három csoportra tagolható: kauzatív, amely valamilyen esemény okozását, előidézését jelenti, mint például *forral* (vö. *forr*), *indít* (vö. *indul*), faktitív, amely 'valamilyen cselekvés megtétele valakivel' jelentéskeretben értelmezhető, mint például *nevettet*, *irat*, *ugráltat*, valamint permisszív jelentésárnyalat, amely 'valamilyen cselekvés elvégzésének megengedése' keretben írható körül, mint például *játszani enged*.

2.2 A faktitív típusú műveltetés

Az eddig ismertett adatok tükrében érthető, hogy a műveltető szerkezeten végzett vizsgálat során elengedhetetlenül fontos annak meghatározása, hogy milyen típusú műveltetés áll a vizsgálat középpontjában. Ebből adódóan dolgozatomban csakis a faktitív jelentéstartalmú, azaz 'valamilyen cselekvés megtétele valakivel' jelentéskeretben értelmezhető műveltetésre összpontosítok, amely formai szempontból morfológiai, avagy szintetikus műveltetés jegyeit viseli magán, hiszen az alapigét a magyar nyelvben legtöbbször a -(t)At morfémával látja el.

Valójában szemantikai/tartalmi szempontból a faktitív típusú műveltetés a kauzatív igeképzéssel állítható párhuzamba. Többek között mindkét típusról megállapítható, hogy predikátumból képez igéket, amelyek az eredeti argumentumok mellett egy új argumentumot is tartalmaznak. Ugyanakkor a két típus között tartalmi szempontból különbség is felfedezhető. Komlósy (2000) leírása alapján faktitív típusú műveltetésről van szó akkor, ha az eredeti predikátum is egy ágens cselekvését fejezi ki, és az új résztvevő rákényszeríti az eredeti ágenszt a cselekvés tényleges elvégzésére (5).

(5) Mari levelet írat péterrel.

Így a faktitív csoport pontos meghatározása érdekében fontos hangsúlyozni, hogy az ilyen típusú műveltetés során az alapige alanya legtöbbször ágensként végzi el a cselekvést

valamilyen kényszer hatására (Komlósy 2000). Tehát faktitív típusú műveltetés alá leginkább azon igék vethetők, amelyek ágens alanyúak (6).

(6) *ír, felhív, (meg)keres, megver, megnéz, (meg)figyel, átvizsgál, elvisz, ugrál, sétál, fut*

Ezzel szemben kauzatív típusú műveltetésről beszélhetünk, ha az eredeti predikátumnak nincs olyan ágensi szerepű argumentuma, amelyre a cselekvés elvégzése rákényszeríthető lenne. Így az esemény bekövetkeztét az új résztvevő az eredeti szereplőket „manipulálva” éri el (7).

(7) A víz forr. → Mari forralja a vizet.

Tehát ebből kiindulva a műveltetés általános értelmezése legfőképpen a faktitív típusú tartalomnak felel meg, míg a kauzatív inkább az „előidézés” elnevezésnek volna megfeleltethető.

2.3 A műveltető szerkezet argumentum-struktúrája

A műveltető szerkezet argumentum-struktúrájának leírásához kiindulásként az alapszerkezethez rendelhető tematikus szerepeknek általánosan elfogadott és viszonylag leegyszerűsített hierarchiájából indulok ki (8).

(8) *agens > patiens*

Az alapszerkezet műveltető szerkezetté való átformálásának lényeges szintaktikai következménye van: a vonzatkeret egy külső bővítménnyel bővül, amely funkciója a cselekvés Tétetőjeként vagy Okozójaként írható le. Az új, okozó szerepű résztvevő az argumentum-hierarchia szempontjából a lehető legprominensebb pozíciót foglalja el, amely a mondatban alanyként realizálódik. Tehát amennyiben alanyi funkciót kap az új résztvevő, egyértelműnek tűnik, hogy ő lesz a legmagasabb rangú tematikus szerepet betöltő

argumentum. Ebből kiindulva feltételezhető az, hogy az alapszerkezet argumentum-struktúrája módosul, az eredeti szereplő pozíciója megváltozik.

Komlósy (2000) tanulmányában egy általános értelmezést ad a bekövetkezett változásról. Először a tárgyatlan igékre kitérve állapítja meg, hogy tárgyatlan alapige esetén az eredetileg alanyi pozícióban elhelyezkedő argumentum, avagy az alapige ágense tárggyá lesz a műveltető szerkezetben (9).

(9) a. *Péter* ugrál.

b. Mari ugráltatja *Pétert*.

Tárgyas alapige esetén már eggyel több argumentummal számolva az alapige tárgya fog tárgyként megjelenni a műveltető szerkezetben, és az eredeti ágens –vEl ragos bővítménnyé alakul át (10).

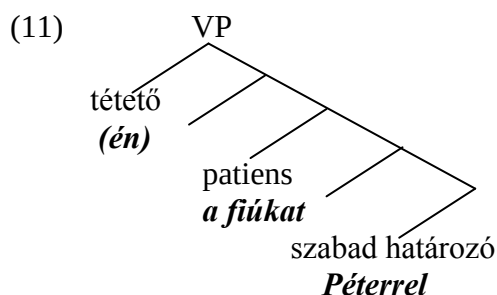
(10) a. *Péter* megveri a fiúkat.

b. Megveretem a fiúkat *Péterrel*.

Nemesi (2003) munkájában hasonló értelmezést ad a műveltető szerkezet argumentum-struktúráját illetően. A tárgyas alapigékre koncentrálna szemlélteti, hogy a tárgyas alapige tárgya tárgyi funkciót fog betölteni a műveltetésben, amelyhez akkuzatívusz eset párosul, míg az alapige alanya az úgynevezett eszközlőként fog funkcionálni eszközesettel ellátva.

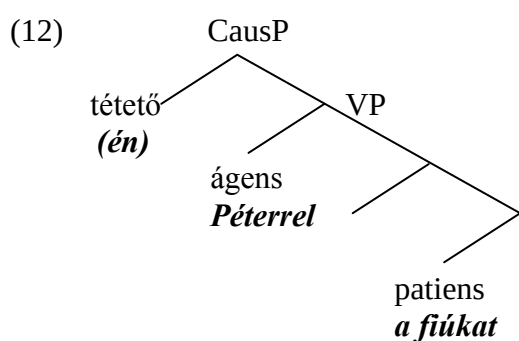
Valójában a problémát az esetkiosztás okozza. Abból kiindulva, hogy a nominativus esetet az időjel osztja ki a Tétető/Okozó részére, míg akkuzatívust csak egy bővítményének tud az ige kiosztani, így az eredeti ágens lexikális esetet kénytelen felvenni.

Annak tekintetében, hogy a műveltető szerkezetben az eszközlő szerepével ellátott alapige alanya milyen pozíciót foglal el az argumentumok hierarchiájában, Bene (2008) tanulmánya nyújt határozott feltételezést. Úgy gondolja, hogy az alapige alanya szabad határozói pozíciót tölt be az új szerkezetben, amely az argumentum-hierarchiát tekintve a patiesnél kevésbé prominens pozíciónak minősül. Tehát a *Megveretem a fiúkat Péterrel* mondat argumentum-hierarchiája a következő ágrajzban képzelhető el (11):



Bene a –vAl ragos bővítmény szabad határozói mivoltát azzal magyarázza, hogy az új alanyként beépülő argumentum „kiszorítja” az alap ágenszt eredeti pozíciójából, s mivel a patiensi pozíció már be van töltve, egy ennél alacsonyabb helyen realizálódik.

Ezzel a meglátással ellenkező hipotézist állít Horváth-Siloni (2011) kutatása, ugyanis Benével ellentétben amellett érvelnek a műveltetés lexikális levezetésével, hogy az eredeti ágens a műveltető szerkezetben is megtartja prominens pozícióját. Magyarázatuk során a „felelős ágens” és „nem felelős ágens” fogalmát vezetik be. Úgy vélik, hogy a szerkezetbe beépülő új ágens minősíthető a felelős ágensnek, amely a cselekvés kikényszerítéséért felelős, míg az eredeti alany funkciója módosul: nem felelős ágensnek minősítik, hiszen nem vesz részt a cselekvés kikényszerítésében, csupán a cselekvés tényleges elvégzéséért felel. Elgondolásuk a következő módon képzelhető el az argumentum-hierarchia ábrázolásakor (12):

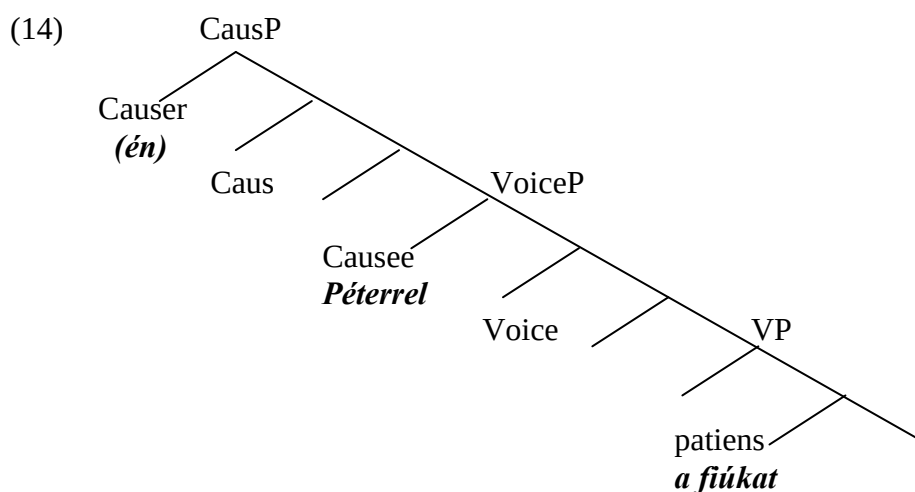


Szintén az eredeti ágens prominens pozíciójának megtartása mellett érvel Bartos (2011) munkájában. Kutatásának kiindulási pontja Horváth-Siloni tanulmánya, miszerint a műveltető szerkezet monoklauzális. Viszont lexikális magyarázat helyett, Bartos a műveltetés szintaktikai levezetésével érvel. Munkájának fő állítása, hogy a magyar nyelvben történő

műveltetés, bár egy predikátumból áll, mégis két eseményt foglal magába: az okozás eseményét, illetve az alapeseményt. A (12) alatt ábrázolt szerkezethez hasonlóan értelmezhető Bartos elképzelése, melyet a következő levezetéssel ad meg (13).

(13) [(*ext.arg*_{CAUSER}) Caus [(*ext.arg*_{CAUSEE}) Voice [C-INT [v [$\sqrt{\text{ROOT}}$ (internal arg)]]]]]

A *causer* mint tétető a Caus maximális projekciójában helyezkedik el, a *causee* mint az alapige ágense a Voice maximális projekciójában található. E két projekció feleltethető meg az okozás eseményének, amely a belső argumentumokat (mint például a páienst) tartalmazó alapesemény projekciójára épül (14).



3. Vizsgálati módszer

Arra a kérdésre, hogy vajon az alapige ágense a páiensnél prominensebb vagy kevésbé prominens (szabad határozói) pozíciót foglal el a műveltető szerkezetben a kormányzás-, kötéselmélet (Chomsky 1981) segítségével keresem a választ. Chomsky kormányzás-kötéselméletén belül megfogalmazott kötéselmélet elveit használom fel az argumentumok hierarchia-viszonyainak a megállapítására.

A kötéselmélet központjában az anaforák, névmások, nevek, valamint antecedenseik kapcsolata áll. Valójában a generatív nyelvelmélet azon moduljának tekinthető, amely a főnévi kifejezések (NP) korreferencia-viszonyait szabályozza (15):

- (15) a. *Péter_i szereti ő_j.*
b. *Mari_i megsebezte magát_i.*
c. *Mari_i azt mondta, hogy (ő_i) boldog volt.*

A főnévi csoportok elnevezés alatt háromféle kategóriát különböztetünk meg: anaforák (kölsönös és visszaható névmások), (személyes) névmások, illetve referáló kifejezések (teljes főnévi frázisok). Az alábbiakban az A kötéselv szempontjából releváns anaforákra és azok referenciális viszonyaira, illetve az úgynevezett névmási változó-kötésre koncentrálok.

3.1 A kötéselv

Az anaforák esetében visszaható névmások ((ön)maga) és kölsönös névmások (egymás) korreferencia-viszonyainak szabályozásáról beszélünk.

- (16) a. *Péter_i megsebezte magát_i.*
b. *A fiúk_i látják egymást_i.*

A példában jól látható, hogy a visszaható névmás (*magát*) referenciáját az alanyi főnévi kifejezéstől (*Péter*) kapja a (16a) esetben; ugyanígy a (16b) mondatban *a fiúk* főnévi kifejezés *az egymás* kölsönös névmás referenciáját adják meg. Valójában a főnévi frázistól (*Péter, a fiúk*) függ az anafora (*magát, egymást*) értelmezése, következésképpen e főnévi kifejezést a visszaható névmás antecedenének hívjuk, és koindexálást használunk annak jelzésére, hogy ebben az esetben *Péter* vagy *a fiúk* és *magát*, illetve *egymást* ugyanazon referenciát hordozzák. Ebből az következik, hogy a visszaható névmásnak és antecedenének egyeztetve kell lenniük számban és személyben. Amennyiben valamelyik feltétel nem teljesül, a mondat agrammatikus (17).

- (17) a. *Péter_i megsebezte magát_i.*
b. * *Péter_i megsebezte önmagukat_i.*

Az anaforák korreferencia-viszonyait értelmező A kötéselv kimondja, hogy az anaforáknak kötve kell lenniük kormányzó kategóriájukban, azaz, lényegében tagmondatukban. Ahhoz hogy a kötés létrejöjjön az antecedensnek egyrészt azonos indexet kell viselni az anaforával, másrészt minden esetben vezérelnie kell az anaforát. Tehát az, hogy az anaforáknak kötve kell lenniük kormányzó kategóriájukban, azt jelenti, hogy egy szerkezetileg náluk prominensebb elemtől kell, hogy megkapják referenciájukat. Emellett a referenciát szolgáltató elemnek, azaz az antecedensnek, azonos tagmondatban kell lennie az anaforával. Ebből kiindulva, ahhoz, hogy a kötés létrejöjjön, az antecedensnek mindig egy prominensebb pozíciót kell betöltenie az anaforához képest (18).

- (18) a. *Péter_i megsebezte magát_i.*
b. *A fiúk_i látják egymást_i.*
c. **Maga_i megsebezte Pétert_i.*
d. **Egymás_i látják a fiúkat_i.*

Jól látható tehát, hogy a (18c) és (18d) mondatokban nem tud kötés létrejönni, hiszen az anafora a patienszi pozícióban lévő antecedenseknél prominensebb ágensi pozíciót tölt be.

3.2 Névmásiváltozó-kötés

Az argumentumok hierarchia viszonyainak meghatározására többek között a névmási változó-kötés elmélete is megfelelő eszköznek bizonyul. A névmási változó-kötést a következő mondat mutatja be (19):

- (19) a. *Mindenki_i megkereste az (ő_i) anyját.*
b. *Mindenki_i megszerette a(z) (ő_i) témavezetőjét.*

Elsősorban (19ab) mondatok alapján megállapítható, hogy a névmást (ő) az univerzális kvantor (*mindenki*) köti, amelyet a két elem azonos indexszel való ellátása jelez. Chomsky (1981) elméletéből kiindulva egy univerzális kvantornak minden esetben kötnie kell egy változót. Ebben az esetben egy névmási változót köt, amelynek értelmezése az univerzális

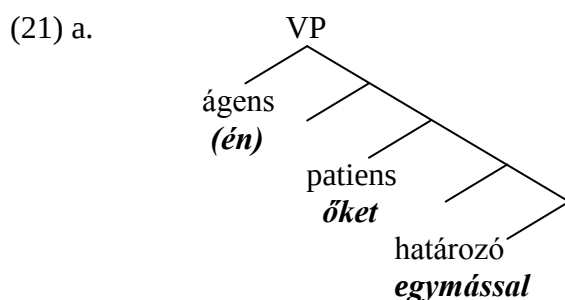
kvantortól függ. Tehát amennyiben a kötés létrejön, következőképpen értelmezhető a mondat, amelyben a névmás x-ként értelmezendő: minden x-re igaz, hogy x megkereste az x anyját, illetve minden x-re igaz, hogy x megszerette az x témavezetőjét. Ahhoz, hogy a kötés létrejöjjön, az univerzális kvantornak vezérelnie kell az általa kötött változót, tehát a névmásnál egy prominensebb pozíciót kell elfoglalnia, ahol hatóköre alá tudja venni azt.

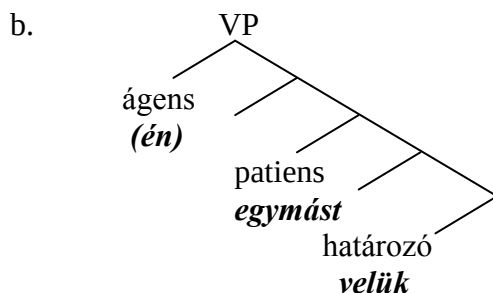
4. A vizsgálat

A vizsgálat során a fentiekben tárgyalt anaforás-kötést és névmási változó-kötést alkalmazva tesztelek különböző tárgyias igéket faktitív műveltető szerkezetben. Kiindulásként az *összeveszít* ige argumentum-hierarchiáját figyelem meg az anaforás-, illetve a névmási változó-kötést alkalmazva, mely során bebizonyosodik, hogy e két típusú kötés miként lesz segítségemre később a műveltető igék vizsgálatakor. Az anaforás kötés során az eredeti ágensnek minősülő elemet helyettesítem anaforával (20).

- (20) a. *Összeveszítettem őket_i egymással_i.*
 b. **Összeveszítettem velük_i egymást_i.*

Ágrajzzal ábrázolva a következő módon szemléltethető az argumentum-hierarchia (21):





A (20a) mondatban az antecedens patiensi pozíciót foglal el, míg az anafora –vAl ragos bővítményként jelenik meg a patientsnél kevésbé prominens határozói pozícióban. Azáltal, hogy az antecedens magasabb helyet foglal el a szerkezetben, mint az anafora, a kötés létre tud jönni, a mondat helyes. Azonban a (21b) mondatban az anafora kerül tárgyi pozícióba, míg az antecedens a szerkezetben ennél alacsonyabb helyet elfoglaló határozói pozícióba. Jól látható, hogy a kötés nem tud létrejönni, a mondat agrammatikus.

Ezen analógia szerint tesztelek három tárgyas műveltető igét: *megveret*, *megnézet*, *megszerettet*.

(22) a. *Péter* megveri őket/fiúkat.

b. Megverettetem őket/a fiúkat *Péterrel*.

(23) a. *Péter* megnézi őket.

b. Megnézetem őket *Péterrel*.

(24) a. *Péter* megszereti őket.

b. Megszerettetem őket *Péterrel*.

Az (a) példákban láthatók az alapmondatok, a (b) példák pedig az eredeti szerkezet műveltető változatai. Annak felderítésére, hogy milyen szerkezeti viszonyok állnak fenn, illetve *Péter* milyen pozíciót tölt be a műveltető mondatokban, az A kötéselv alkalmazása lesz segítségemre ismét. Ebből kiindulva *Pétert* egy anaforával helyettesítem:

(25) c. Megveretem őket_i/a fiúkat_i egymással_i.

d. ??Megveretem velük_i /a fiúkkal_i egymást_i.

(26) c. Megnézetem őket_i/a fiúkat_i egymással_i.

d. ??Megnézetem velük_i/a fiúkkal_i egymást_i.

(27) c. Megszerettetem őket_i/a fiúkat_i egymással_i.

d. ??Megszerettetem velük_i/a fiúkkal_i egymást_i.

nem tud létre jönni. Így az a hipotézis igazolódik be, miszerint a –vAl ragos bővítménnyé lett alapige ágense kevésbé prominens pozícióban helyezkedik el. Ellenben, ha a mondat elfogadhatónak bizonyul, feltételezhető, hogy az eredeti ágens prominens, tehát a patiensnél magasabb pozíciót foglal el a műveltető szerkezetben is.

A mondatok jól formáltságát illetően egy rövid nyelvi tesztet töltöttem ki ötven magyar anyanyelvű résztvevővel, amely során arra voltam kíváncsi, hogy a két variáció közül melyik mondatot tartják helyesnek, illetve helyesebbnek. A résztvevők feladata volt, hogy a mondatok elfogadhatóságát értékeljék egy nullától ötig terjedő skálán. Az eredmények összegzése során a pontszámokat százalékba váltottam át, és a következő eredményt kaptam:

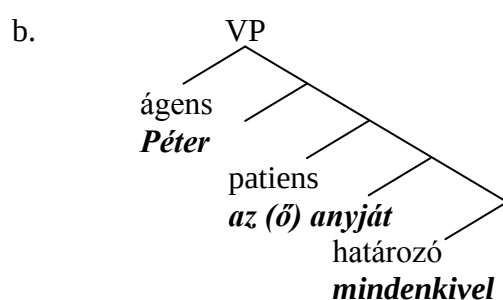
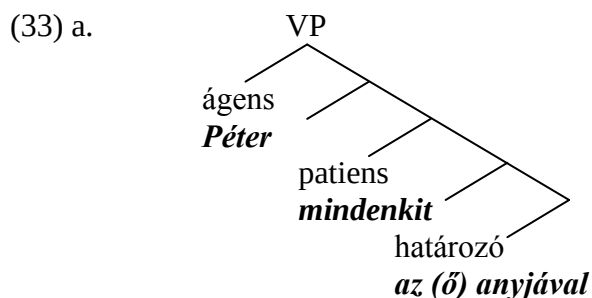
(29) a. Megvertettem a fiúkat egymással.	70%
b. Megvertettem a fiúkkal egymást.	39%
(30) a. Megnézettem a fiúkat egymással.	56%
b. Megnézettem a fiúkkal egymást.	48%
(31) a. Megszerettettem a fiúkat egymással.	76%
b. Megszerettettem a fiúkkal egymást.	38%

Az eredmények alapján a beszélők többsége mind a három esetben az (a) alatt szereplő mondat típusokat illetve magasabb pontszámmal elfogadhatóság tekintetében. Ugyanakkor sokan a mondatok (b) verzióit sem találták teljesen elfogadhatatlannak. Sőt, ahogy azt a (28) alatti példa mutatja, ebben az esetben közel hasonló pontszámot ért el a két mondat. Emellett, a mondatokat jobban szemügyre véve, a *megver* és *megnéz* igék alanya tematikus szerepét tekintve ágens, míg a *megszeret* ige experiens szerepű alannal van ellátva. A tesztelés során az ágens és experiens alanyú igék esetleges eltérő viselkedését igyekeztem megfigyelni, de az eredmények alapján a két típus között e tekintetben nem találtam különbséget.

Rátérve a vizsgálat második részére, a névmási változó-kötés során az argumentum szerkezet hierarchiáját a következő módon tesztelem (32):

- (32) a. Péter összeveszített mindenkit az (ő_i) anyjával.
 b. Péter összeveszítette mindenkivel az (ő_i) anyját.

Az argumentum hierarchia az anaforás-kötéshez hasonlóan ábrázolható ágrajzzal (33):



Ahhoz, hogy a mondat értelmes legyen, a névmási változónak kötve kell lennie az univerzális kvantor által. Tehát amennyiben a (33a) mondat bizonyul elfogadhatóbbnak, feltételezhető, hogy a kvantor (*mindenkit*), mint patiens, prominensebb pozíciót foglal el a (rejtett) névmásnál (*ő*). ezzel szemben, a (33b) esetleges elfogadhatósága azt igazolja, hogy az univerzális kvantor az eredeti ágens szerepét betöltve –vAl ragos bővítményként is képes hatóköre alá venni a névmást; a kötés létre tud jönni.

A vizsgálat során *megdicsér* és *megkeres* ágens alanyú, illetve a *megszeret* experiens alanyú igéket teszteltem. A mondatok a következők:

- (34) a. Megdicsértettünk mindenkit a(z ő) témavezetőjével.
b. Megdicsértettük minden témavezetővel a(z ő) diákját.

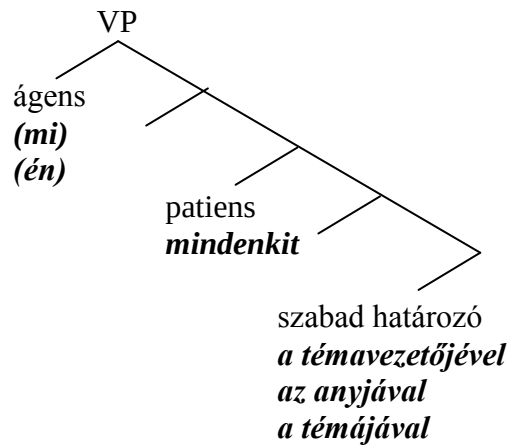
- (35) a. Megkerestettem mindenkit az (ő) anyjával.
b. Megkerestettem mindenkivel az (ő) anyját.

- (36) a. Megszerettettem mindenkit a(z ő) témavezetőjével.

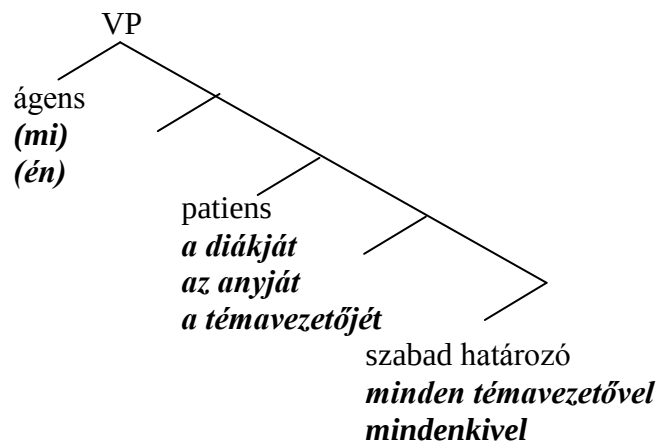
b. Megszerettettem mindenkivel a(z ő) témavezetőjét.

Amennyiben a mondatok (a) verziói bizonyulnak helyesebbnek a (37a) alatti szerkezet rendelhető a mondatokhoz. Amennyiben a beszélők a mondatok (b) változatait tartják elfogadhatóbbnak, a (37b) alatt látható szerkezet feltételezhető.

(37) a.



b.



A mondatok elfogadhatóságát illetően szintén az ötven magyar anyanyelvű beszélő volt segítségemre, akiknek értékelése a következő eredményt hozta:

- | | |
|---|-----|
| (38) a. Megdicsértettünk mindenkit a témavezetőjével. | 76% |
| b. Megdicsértettük minden témavezetővel a diákját. | 64% |

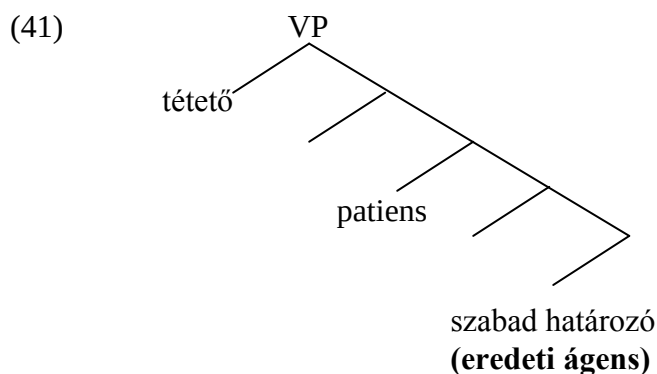
- | | |
|---|-----|
| (39) a. Megkerestettem mindenkit az anyjával. | 65% |
| b. Megkerestettem mindenkivel az anyját. | 77% |

- | | |
|--|-----|
| (40) a. Megszerestettem mindenkit a témavezetőjével. | 66% |
| b. Megszerestettem mindenkivel a témavezetőjét. | 82% |

A (38) alatti mondat esetében az (a) verzió bizonyult elfogadhatóbbnak a beszélők többsége között, bár a százalékokat tekintve a két mondat között nem mutatkozik számottevő különbség. A (39) alatti mondat az előző példákhoz képest ellenkező eredményt mutat, de ebben az esetben is csupán 10% eltérés van a két mondat értékelése között. Ezzel szemben az eddigi eredményektől eltérően a (40) alatti tesztmondat két verziója között egyrészt számottevőbb különbség van, másrészt a (b) változat mutat magasabb pontszámot.

4.1 Következtetések

A fentiekben prezentált tesztmondatok eredményei alapján elsősorban megállapítható, hogy a mondatok egyik változata sem zárható ki teljes mértékben. Ebből arra lehet következtetni, hogy mindkét szerkezet hozzárendelhető a mondatokhoz. Továbbá, a (39) és (40) alatti mondatoktól eltekintve, minden esetben a példák azon típusai kaptak magasabb pontszámot az elfogadhatósági skálán, amelyekből az eredeti ágens kevésbé prominens, esetleg szabad határozói pozíciójára következtethetünk. Feltételezhető tehát, hogy míg mind a két típusú szerkezet rendelkezésre áll, azon struktúra tekinthető a jelöletlen változatnak, amelyben az eredeti ágens a patientsnél alacsonyabb pozíciót foglal el (41).



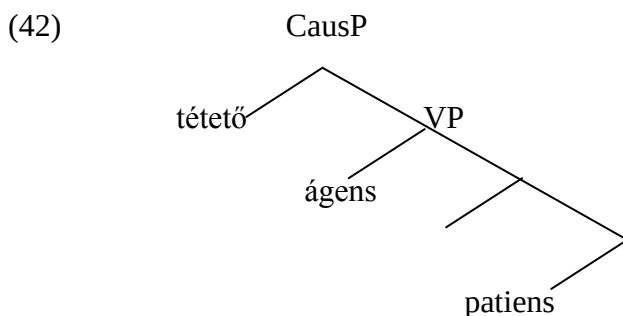
Tulajdonképpen a névmásiváltozó-kötéssel végzett tesztmondatok jelentéseit megfigyelve kétértelműség tapasztalható a mondatok (a) és (b) variációi esetében. Az első esetben (38) a *megdicsértet valakit valamivel* kifejezés két változata látható. Feltételezhető, hogy a *Megdicsértettem mindenkit a témavezetőjével* mondat kevésbé fejez ki direkt okozást, mint az a változat, hogy *Megdicsértettem minden témavezetővel a diákját*. Valójában az előbbi értelmezhető úgy, hogy a páciens, tehát a *mindenkit* manipulálom egy eszközzel, a *témavezetővel*. Következésképpen a mondat felfogható úgy is, hogy *én*, mint a cselekmény okozója, nem az eszközre (*a témavezetőre*), hanem inkább a páciensre (*mindenki*) vagyok hatással. Ezzel ellentétben a (38b) alatti mondatban már direkt módon az eszközlőre (*minden témavezető*) van a tétető hatással. Bár a két mondat százalékaránya nem tér el az előzőektől, mégis az anafóris mondatok eredményeit szemügyre véve megállapítható, hogy a (38) alatti esetben a mondat (b) változata az azt megelőző tesztmondatokhoz képest magasabb pontozást kapott: az anafóris mondatok esetében maximum 48%-os eredményről beszélhetünk, míg a (38b) esetében már 64% az elért pontszám az elfogadhatósági skálán.

A névmásiváltozó-kötést tartalmazó mondatokat tovább tekintve a *megkerestet valakit valakivel* szerkezetet kifejező (39) alatti mondatnál is hasonló eltérés feltételezhető. Sőt, az eddigiektől eltérő eredményt hozó (39) mondat lehetséges magyarázata, hogy nem csak a mondat variációinak kétértelműsége feltételezhető, hanem tulajdonképpen az is, hogy jelentésük teljesen eltérő. A (39a) alatti mondat esetében ismételten a páciensre (*mindenki*) van a tétető hatással, és az eredeti ágens (*az anyja*) szolgál eszközként, akivel elvégeztetem a cselekvést. Ezzel szemben a (b) változatban *az anyja* a páciens szerepét tölti be, míg *mindenki* az eszközlőként jelenik meg. Így (b) mondat értelmezhető úgy, hogy direkt okozás történik: az eszközlőt (*mindenki*) kényszeríti rá az esemény tétetője a cselekmény elvégzésére (*az anyja megkeresése*). Az eredményeket tekintve a (b) variáció ismét jelentős pontot ért el (77%-ot), ugyanakkor az (a) változathoz már a (b)-nél alacsonyabb pontszám rendelődik.

A harmadik esetben szintén hasonló megállapítások tehetők. A (40a) alatt olvasható tesztmondat esetében indirekt okozásról lehet szó, hiszen a mondat úgy hangzik, mintha a páciens (*mindenkit*) manipulálnám az eszközlő, a cselekvést elszenvedő *témavezető* helyett. A (b) mondatban, az előzővel ellentétben, a *témavezető* mellé társul a páciens szerepe, és direkt módon a tétető az eszközre (*mindenki*) van hatással. Továbbá ennél a mondatnál tapasztalható az eddig elért legmagasabb pontszám (82%).

Mindent egybevetve a fenti három névmásiváltozó-kötéssel tesztelt mondattal kapcsolatban feltételezhető, hogy a mondatok kétértelműsége, illetve nem azonos jelentése az,

amely a mondatok eddigiektől eltérő megítéléseit váltotta ki. Legfőképpen az utolsó két példa ((39)(40)) az, amely teljesen eltér az eddigi eredményektől, de a (38) alatti mondat is különbözik az előtte tapasztalt számadatoktól. Valójában megállapítható, hogy a névmásiváltozó-kötést alkalmazó tesztmondatokat, az anaforás tesztekkel szemben, a résztvevők nagyobb arányban rendelik azon szerkezetpushoz, amelyben az eredeti ágens prominens helyet foglal el (42).



Lehetséges magyarázatnak az adható, hogy az anaforát tartalmazó tesztmondatok esetében az a tény, hogy az ágens és a patiens tulajdonképpen azonos, elhomályosítja azt a különbséget, amely a (39) és (40) alatti mondatokban felfedezhető: a (39a) és (40a) esetében a patienst manipulálja a tétető, a (39b) és (40b) esetében az ágensre akar hatást gyakorolni. Tulajdonképpen a patiensre gyakorolt hatásnál beszélhetünk az okozás indirekt voltáról, míg az ágens manipulálásánál direkt okozásról van szó. Tehát a beszélők sokkal magasabb pontszámot adtak azon mondatoknak, amelyekhez könnyebben tudták társítani a direkt okozás értelmezést. Ezekben az esetekben viszont, névlegesen a (38b), (39b) és (40b) alatti mondatoknál, mindig az univerzális kvantor jelenik meg az eredeti ágens szerepében. Így arra lehet következtetni, hogy a résztvevők az adott mondatokat a (42) alatti szerkezethez rendelve fogadták el nagyobb százalékban.

5. Összegzés

Dolgozatomban két egymással ellentmondó hipotézist mutattam be arra keresve a választ, hogy milyen pozíciót foglal el az alapige ágense a műveltető szerkezetben. Az egyik

típusú feltevés az volt, miszerint az eredeti alany szabad határozóvá fokozódik le (Bene 2008). A másik nézet mellett érvelt, hogy az alapige ágense megtartja eredeti prominens pozícióját (Horváth-Siloni 2011, Bartos 2011).

Ahhoz, hogy a kérdésre választ kapjak az A kötéselvet, illetve a névmási változó-kötést alkalmaztam különböző műveltető szerkezetű mondatokban. Valójában, mind a két teszt sorozat azt a feltevést támasztotta alá, hogy mind a Bene által javasolt, mind Horváth-Siloni és Bartos által elképzelhető szerkezet elérhető. A válaszadók nem teljesen egyöntetű válaszára arra engedett következtetni, hogy az a feltevés, hogy a –vAl ragos bővítmény szabad határozói pozícióba kerül a szerkezetben nem zárható ki azzal az elképzeléssel szemben, hogy az eredeti ágens megmarad egy magasabb helyen a szerkezeten belül.

A példák értékelései után kapott eredményeket tekintve, feltételezhető, hogy az eredeti ágens lefokozódását reprezentáló szerkezet a jelöletlen változat. Ez azzal magyarázható, hogy az adott szerkezet típus minden esetben viszonylag magas pontszámot kapott az elfogadhatósági listán. Ezzel szemben az ágens eredeti, prominens pozícióban megjelenítő szerkezet tekinthető a jelölt változatnak. Az, hogy a beszélők egy része a jelöletlen változatot, míg a beszélők egy másik része a jelölt változatot részesíti előnyben, valójában a két szerkezet eltérő értelmezéséből fakadhat. Feltételezhető, hogy a jelöletlen szerkezet esetén indirekt okozás olvasata párosul a mondatokhoz – a tétető a pácienszt manipulálja. Ezzel szemben a jelölt szerkezethez rendelt mondatoknál, a mondatok direkt okozásként értelmezhetők – a tétető az ágensre gyakorol hatást. Összességében elmondható, hogy általában a jelöletlen szerkezet az elfogadottabb amennyiben ez a fajta jelentéskülönbség nem vehető ki tisztán a mondatok olvasatából. Ezt a jelenséget példázza az anafóra jelenléte, ahol az eredeti ágens és páciens megegyezik. Ezzel szemben, azokban az esetekben, ahol a jelentéskülönbség tisztábban kivehető a példamondatok egyes variációi között, a beszélők inkább a jelölt szerkezetet tartják elfogadhatóbbnak, ahol is a direkt okozás olvasatát elő tudják hívni. Természetesen olyan esetről is beszélhetünk, amikor egyes résztvevők mindkét megoldást ugyanolyan jónak találták, tehát mind a két típusú szerkezetet hozzá tudták rendelni a mondatokhoz.

Végül fontos megjegyezni, hogy az eredeti ágens szabad határozói mivolta mellett szólhat az, hogy ez a –vEl ragos bővítmény a passzív szerkezet alanyához hasonlóan elhagyható.

(43) a. Mari megvereti a fiúkat Péterrel.

b. Mari megvereti a fiúkat.

(44) a. A tanár megnézetett egy filmet a diákokkal.

b. A tanár megnézetett egy filmet.

(45) a. János megkerestette a kutyáját a rendőrökkel.

b. János megkerestette a kutyáját.

Bibliográfia

- Bartos Huba 2011. Hungarian external causatives: Monoclausal but bi-eventive. In: Laczkó T. & C.O. Ringen (szerk.): *Approaches to Hungarian*. 1–38.
- Bene Annamária 2008. Az igék argumentumszerkezeti felépítésének szerepe. *Magyar Nyelv*. 51-64.
- Chomsky, Noam 1981. *Lectures on Government and Binding: The Pisa Lectures*. Holland: Foris Publications. Reprint. 7th Edition. Berlin and New York: Mouton de Gruyter, 1993.
- Horváth Júlia & Siloni, Tal 2011. Causatives Across Components. *Natural Language & Linguistic Theory*. 657-704.
- Komlósy András 2000. A műveltetés. In: Kiefer Ferenc (szerk.) *Strukturális magyar nyelvtan* 3. *Morfológia*.. 215–292.
- Larson, Richard K 1988. On the Double Object Construction, *Linguistic Inquiry* 19: 335-391.
- Nemesi Attila László 2003. A magyar műveltető szerkezet esetkiosztásának kérdéséhez. In: Gécseg Zsuzsanna (szerk.), *LingDok 2: Nyelvész-doktoranduszok dolgozatai*. 71-94.